

Конституційне право

УДК 342

Кушніренко Олександр Георгійович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кушниренко Александр Георгиевич

кандидат юридических наук, доцент,

доцент кафедры конституционного права Украины

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Kushnirenko Oleksandr

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Constitutional Law of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

Зав'ялов Єгор Володимирович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Завьялов Егор Владимирович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zavialov Yehor

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Козьміна Юлія Гуріївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Козьмина Юлія Гурьевна

студентка

Національного юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kozmina Yuliia

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ У ВОЄННИЙ ЧАС:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
ОГРАНИЧЕНИЕ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В ВОЕННОЕ ВРЕМЯ:
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ
RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN WAR:
CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT**

Анотація. 24 лютого 2022 року, у зв'язку з початком війни Російської Федерації проти України, був введений особливий правовий режим – воєнний стан на всій території держави.

В статті розглянуто поняття «воєнний стан», зазначено правову основу та підстави цього правового режиму.

Акцентовано увагу на визначенні проблемних аспектів регламентації, дотримання та реалізації прав та свобод людини в умовах введення особливого правового режиму. Беручи до уваги ст. 1, п. 3 ст. 5 та ст. 64 Конституції України, стає очевидним, що Україна має дотримуватися демократичних принципів обмеження та дотримання прав людини в умовах запровадження воєнного стану.

Розглянуто досвід зарубіжних країн щодо закріплення та дотримання конституційних засад обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану.

Порівняльний аналіз дає змогу визначити, що практика країн з демократичним політичним режимом є гарним прикладом для вдосконалення законодавчої бази нашої країни щодо порушеної проблеми.

Акцентовується увага, що важливим є подальше вивчення даного питання з метою вдосконалення не лише теоретичної бази дослідження, але й підвищення правової культури населення. Необхідним є звернення до досвіду інших країн, оскільки тільки в такому випадку Україна зможе стати по-справжньому правовою, демократичною та соціально-орієнтованою державою.

Ключові слова: *збройний конфлікт, воєнні дії, особливий правовий режим, обмеження прав та свобод людини.*

Анотація. *24 февраля 2022, в связи с началом войны Российской Федерации против Украины, был введен особый правовой режим – военное положение на всей территории государства.*

В статье рассмотрено понятие «военное положение», указана правовая основа и основания этого правового режима.

Акцентируется внимание на определении проблемных аспектов регламентации, соблюдения и реализации прав и свобод в условиях введения особого правового режима. . Особое место в статье занимает анализ правовых норм, регулирующих принципы ограничений прав и свобод человека в военное время. Учитывая ст. 1, п. 3 ст. 5 и ст. 64 Конституции Украины становится очевидным, что Украина должна соблюдать демократические принципы ограничения и соблюдения прав человека в условиях введения военного положения.

Рассмотрен опыт зарубежных стран по закреплению и соблюдению конституционных принципов ограничения прав и свобод человека в условиях

военного положения. Сравнительный анализ позволяет определить, что практика стран с демократическим политическим режимом является хорошим примером для усовершенствования законодательной базы нашей страны в отношении затронутой проблемы.

Акцентируется внимание, что важно дальнейшее изучение данного вопроса с целью совершенствования не только теоретической базы исследования, но и повышения правовой культуры населения. Необходимо обращение к опыту других стран, поскольку только в таком случае Украина сможет стать по-настоящему правовым, демократическим и социально-ориентированным государством.

Ключевые слова: *вооруженный конфликт, особое правовое режим, военные действия, ограничение прав и свобод человека.*

Summary. *On February 24, 2022, in connection with the beginning of the war of the Russian Federation against Ukraine, a special legal regime was introduced - martial law throughout the country.*

The article considers the concept of "martial law", indicates the legal basis and grounds of this legal regime.

Emphasis is placed on identifying problematic aspects of regulation, observance and implementation of human rights and freedoms in the context of the introduction of a special legal regime. . A special place in the article is occupied by the analysis of legal norms that regulate the principles of restriction of human rights and freedoms in wartime. Taking into account Art. 1, item 3 of Art. 5 and Art. 64 of the Constitution of Ukraine, it becomes clear that Ukraine must adhere to the democratic principles of restriction and observance of human rights in the context of martial law.

The experience of foreign countries in consolidating and observing the constitutional principles of restricting human rights and freedoms in martial law is considered. The comparative analysis allows us to determine that the practice of countries with democratic political regimes is a good example for improving the legal framework of our country on this issue.

It is emphasized that it is important to further study this issue in order to improve not only the theoretical basis of the study, but also to improve the legal culture of the population. It is necessary to turn to the experience of other countries, because only in this case Ukraine will be able to become a truly legal, democratic and socially oriented state.

Key words: *armed conflict, special legal status, war activities, restrictions on human rights and freedoms.*

Постановка проблеми. З 2014 року відносини між Україною та Росією, на жаль, шороку все більше загострювалися, в силу відомих причин. 24 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський заявив про розрив дипломатичних відносин із Росією, яка розпочала неоголошену війну (військову операцію) на території України. Введення воєнного стану на всій території нашої держави є необхідним заходом для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та життя населення України. Враховуючи дану ситуацію, актуалізується питання забезпечення основних прав людини в умовах воєнного стану.

Актуальність дослідження. На сьогодні, в умовах повномасштабного збройного конфлікту Російської Федерації на території України, необхідним стало введення воєнного стану. Під час даного правового режиму можуть запроваджуватись різноманітні обмеження, які торкаються різних сфер життя людини. З огляду на це, особливого значення набуває аналіз правових норм,

які регулюють засади обмежень прав та свобод людини у воєнний час, провідне місце серед яких займає чинна Конституція України 1996р.

Методологія дослідження. У процесі нашого дослідження нами було використано велику кількість методів дослідження проблемного питання, а саме такі:

- емпіричні методи - (Опис – використовувався для визначення поняття «воєнний стан», правової основи та підстав цього правового режиму; метод порівняння – використовувався для визначення спільних та відмінних рис законодавчої бази з питань обмеження прав та свобод людини у період воєнного стану нашої країни та зарубіжних країн.)
- спеціально-наукові – (формально-юридичний (використовувався під час аналізу законодавства різних країн в різні часи.)
- загальнонаукові методи (Аналіз та синтез – для систематизації правових норм, які регулюють засади обмежень прав та свобод людини у воєнний час; індукція та абдукція – для узагальнення інформаційної бази дослідження та розробки висновків.)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової та публіцистичної літератури дає змогу зрозуміти, що, на сьогодні, а саме у період запровадження воєнного стану, актуальність даного питання збільшується, а отже й зростає кількість наукових праць з питань дотримання прав та свобод людини у період воєнного стану. Це питання є об'єктом наукового пошуку таких вітчизняних вчених як М. Горєлко, В. Анішина, А. Мерник [9], З. Дадашов, Д. Бусуйок, Л. Серватюк [8], М. Хавронюка, С. Шевчука, В. Обушка [5] та ін.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу конституційних та інших правових норм, які закріплюють можливість введення та порядок реалізації обмеження прав та свобод людини у період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Для кожної країни в будь-який час її існування найголовнішим є можливість захищати свої інтереси, використовуючи при цьому різні засоби.

Петровська І.І. визначає воєнний стан як особливий правовий режим, який запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державної незалежності України, її територіальної цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для запобігання загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеці державної незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини та громадянина [16].

Сьогодні більшість спорів між демократичними країнами вирішуються дипломатичним шляхом, оскільки лише в цьому випадку можливо якомога менше заподіяти шкоди мирному населенню та економічному розвитку держави. Однак, на превеликий жаль, не завжди спірні питання вирішуються мирним дипломатичним шляхом. У міжнародному праві, яке якраз і призначене для регулювання будь-яких міждержавних відносин, існує ціла низка норм, яка присвячена питанням мирного вирішення спорів між країнами. Так, одним з основоположних принципів міжнародного права є принцип невтручання у внутрішні справи держави, яке закріплено в Статуті ООН (п.7 ст.2). Також окремо було прийнято Декларацію про недопустимість втручання у внутрішні справи держав, про оберігання їх незалежності і суверенітету. Складовою вищезазначеного принципу є такі зобов'язання держав: утримуватись від застосування сили; від загрози застосування сили; від

підтримки держав-порушниць тощо. Однак у разі порушення цього принципу постає питання про право держави на самозахист.

Під час самозахисту країна ніби починає жити по-новому, ставлячи перед собою основну мету - зберегти свою незалежність та територіальну цілісність. Звісно, у разі зміни звичного життя країни, виникає потреба у виданні нових нормативно-правових актів, створення нових органів влади. В Україні основою цього всього є Конституція України [1], Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [3], та в разі реальної загрози зовнішнього втручання - Указ Президента України про саме введення цього стану, а також Закон України «Про введення воєнного стану». [2]. Під час запровадження даного правового режиму дійсно може істотно змінюватись життя країни, однак першочерговою проблемою зовнішньої та внутрішньої політики держави є питання про забезпечення найбільш можливою мірою прав та свобод людини. Вперше в Україні воєнний стан було введено в 2018 році Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" [4]. Зміст цього стану детально описаний в Законі України "Про правовий режим воєнного стану", в якому передбачається порядок введення, скасування, правові засади функціонування органів державної влади, військового командування, місцевого самоврядування, установ і організацій, захист прав та свобод людини та громадянина, тощо. Згідно з Конституцією України 1996 р. права та свободи людини та громадянина є найбільшою цінністю, тому за будь-яких обставин вони повинні захищатись в першу чергу [1]. Тобто мають бути розроблені певні норми, юридичні гарантії, принципи, які б забезпечували дотримання прав та свобод людини.

Сьогодні, наша країна потерпає від російського вторгнення, багато людей гинуть. Тому головним завданням нашої держави, крім збереження незалежності та територіальної цілісності, є захист своїх громадян всіма

доступними засобами та методами, основи якого закладено Основним законом України та іншими нормативно правовими актами. Але спочатку необхідно детально проаналізувати правову підставу введення воєнного стану - Указ Президента України, оскільки саме в ньому передбачено початок можливості обмеження прав та свобод людини.

24 лютого 2022 року Указом Президента України з 5 години 30 хвилин було запроваджено воєнний стан в усій країні строком на 30 днів. Передумовою цього указу стало повномасштабне вторгнення Російської Федерації на нашу територію [2]. Згідно з статтею 106 пункту 20 Конституції України [1], до повноважень Президента входить можливість запровадження воєнного стану на окремих територіях України або повністю на всій території. Згідно з статтею 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пропозиція про введення даного правового режиму подається Президенту Радою національної безпеки і оборони України [3]. Після цього, розглянувши цю пропозицію, Президент може видати Указ про введення цього режиму. Одразу після цього він звертається до Верховної Ради України щодо затвердження воєнного стану та подає проект закону. Після затвердження, даний указ негайно розповсюджують у засобах масової інформації. Отже, саме такий порядок введення і пройшов Указ Президента України від 24.02.2022 року [2].

Аналізуючи зміст вищезазначеного Указу, можна зробити висновок, що крім самого введення воєнного стану, в ньому передбачена ще низка важливих аспектів, узгодження яких є необхідним для «нового» життя країни. Перш за все необхідно звернути увагу на запровадження заходів, передбачених законом України про правовий режим воєнного стану», які є потрібними для забезпечення оборони України, захисту цивільного населення та інтересів держави. Однак запровадження цих заходів адресується органам державної

влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування, тощо. Як же може змінитись життя звичайного цивільного населення під час цього правового режиму?

Згідно з ч. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року, зазначено, що на період дії воєнного стану можуть запроваджуватись обмеження на певні конституційні права та свободи людини [2]. Однак не будь-яке право кожної окремої особи може бути звужено. В даній частині Указу передбачено, що права, які передбачені обмеженню, перш за все зазначені в статтях 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Основного закону України. Тож, можна зробити висновок, що цей указ відсилає до Конституції нашої держави, оскільки саме він є основною гарантією для забезпечення прав та свобод людини та громадянина. Тому далі в даному дослідженні буде доцільним проаналізувати положення найвищого за юридичною силою нормативно-правового акту в правовій системі України.

У статті 64 Основного Закону України прямо вказується на те, що конституційні права та свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім певних випадків, які запроваджуються самою Конституцією нашої країни. Тобто можна зробити певний проміжний висновок, що за загальним правилом, усі перелічені конституційні права не можуть бути обмежені чи іншим чином звужені. Також, згідно з статтею 22 Основного Закону передбачається, що права та свободи людини та громадянина, які визначені в тексті нашої Конституції, не є вичерпними та не можуть бути скасовані [1]. Це загальне правило, однак вищезазначеною статтею 64 передбачаються винятки з нього. В умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть запроваджуватись певні обмеження прав та свобод, але обов'язковою вимогою є встановлення строку дії таких обмежень. Так в Указі Президента України від 24.02.2022 року, передбачено, що воєнний

стан був запроваджений на 30 днів, а тому і обмеження прав та свобод встановлюються на цей термін [2]. Однак, як вже зазначалося, не всі права та свободи можуть бути обмеженими. В даному Указі нашого гаранта Конституції фактично було продубльовано положення статті 64 Основного закону, що в жодному випадку не можуть бути обмежені права та свободи передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 найвищого за юридичною силою нормативно-правового акту України [1]. Цікавим також є рішення Конституційного Суду України від 25.12.1997, в якому також зазначається, що стаття 64 встановлює гарантії для певних прав (в наведеному рішенні право на судовий захист), які в жодному випадку обмеженими не можуть бути.

Зазначені норми Конституції України цілком відповідають нормам Загальної декларації прав людини та громадянина 1948 року [15]. В даній декларації зазначено, що кожна людина може зазнавати тільки таких обмежень особистих прав та свобод, які можуть встановлюватись тільки законом та тільки з метою захисту прав інших осіб, громадського порядку та загальному добробуту в демократичному суспільстві. Загалом аналізуючи міжнародні нормативно-правові акти, можна дійти висновку, що зазначені можливі обмеження прав та свобод відповідають світовим стандартам. Так наприклад стаття 15 Європейської конвенції про права людини та основоположні свободи вказує, що за жодних обставин, навіть за надзвичайного стану держава не може відступати від таких зобов'язань: право на життя (стаття 27 Конституції України), заборони катування чи нелюдського поводження (стаття 28 Конституції України), заборони рабства, заборони покарання без вказівки на те закону [1; 7].

Згідно з ч.2 статті 29 Загальної декларації прав людини [15] вказується, що кожна людина може зазнавати лише таких обмежень, які можуть бути встановлені лише законом, винятково з метою забезпечення та визнання прав

та свобод інших осіб, забезпечення вимог моралі, забезпечення суспільного порядку та встановленні добробуту в демократичному суспільстві. Схожі з наведеним положенням також зазначені в таких міжнародних документах як: Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права (стаття 4) [6] та Європейській конвенції про права людини (стаття 15) [7]. Єдиною, загально визнаною обставиною, що дозволяє державам відійти від свого зобов'язання є саме стан необхідності. Стан необхідності - це певна надзвичайна ситуація, коли державі задля захисту свого істотного інтересу (територіальної цілісності, відвороту екологічної катастрофи) є необхідним звернутися до відступу від міжнародних зобов'язань у будь-якій сфері. Україна, ратифікувавши Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права, взяла на себе зобов'язання про можливість обмеження прав та свобод лише у випадках зазначених вище, тобто в стані крайньої необхідності для захисту істотних інтересів.

Постає логічне питання, як саме можна забезпечити, щоб надзвичайний стан міг бути введений лише у правомірних випадках, тобто коли це є реально необхідним та інтереси, які необхідно захистити, є надзвичайно важливими. Умови-гарантії для правомірного введення надзвичайного стану можна поділити на матеріальні та процесуальні:

- матеріальні: виняткова загроза життю нації, пропорційність, недискримінація, заборона від відступу в будь-яких випадках від первинних прав людини (право на життя, тощо). Також обов'язковість є непостійність введення такого режиму - на певний строк.
- процесуальні: офіційне оголошення та оприлюднення в засобах масової інформації введення цього надзвичайного стану, необхідність негайного повідомлення Генерального секретаря ООН про запровадження такого стану та обмеження прав людини та громадянина. Тобто дані

процесуальні гарантії в першу чергу покладають на державу обов'язок повідомити міжнародні установи та інші держави про відступ від певних зобов'язань з вказанням причин таких відступів [8].

В Законі України "Про правовий режим воєнного стану" [3], а саме в статті 24 вказано, що в разі запровадження воєнного стану, Україна повідомляє через Генерального секретаря ООН іншим державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав та свобод людини та громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за даним Міжнародним пактом, про межі зазначених відхилень і причин їх запровадження. Тобто, можна зробити висновки, що важливі положення міжнародних нормативно-правових актів про можливість та правомірність обмеження прав та свобод людини та громадянина знайшли своє відображення в українському законодавстві.

В Конституції України, як вже неодноразово зазначалось, вказується, які саме права та свободи людини та громадянина не можуть бути обмеженими. Так, неможливим є обмеження права на життя (стаття 27), права на повагу до гідності (стаття 28), права на особисту недоторканність та свободу (стаття 29), права на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування (стаття 40), права на житло (стаття 47), права на оскарження в суді рішень, тобто права на судовий захист (стаття 55), право на відшкодування через незаконні рішення органів та посадових осіб державних органів та місцевого самоврядування (стаття 56), право на знання своїх прав та обов'язків (статті 57), заборони зворотної дії закону, крім випадків пом'якшення відповідальності особи (стаття 58), права на правничу допомогу (стаття 59), право на невиконання явно злочинних розпоряджень (стаття 60), заборони двічі притягнення за одне і теж саме правопорушення (стаття 61), презумпція невинуватості (стаття 62), права не давати показань проти себе та членів сім'ї (стаття 63) [1].

Також статтею 64 Основного Закону України [1] передбачаються певні гарантії: рівність конституційних прав та свобод, рівність перед законом (стаття 24), права на зміну громадянства, заборона вигнання громадянина України за межі країни (стаття 25). Стосовно останньої гарантії, а саме про заборони вигнання громадянина України за межі України або видання іншій державі, сьогодні, в умовах війни склалась дивна ситуація. Після затримання народного депутата Медведчука В. В., від деяких представників влади почали звучати пропозиції, щодо можливості обміну його на українських військових. Ці пропозиції, ми вважаємо прямим порушенням норм Конституції України, адже депутат є громадянином України, а згідно з статті 25 громадянин України не може бути виданий іншій державі, крім того по відношенню до нього відкрито кілька кримінальних проваджень, згідно з статтею 64 Конституцією права та свободи проголошені даною статтею, не можуть бути обмеженими в умовах воєнного стану. В Основному Законі України також передбачаються заборона обмежень певних прав та гарантій стосовно сімейних відносин в умовах війни. Так, згідно з статтею 51, гарантується право на шлюб та вільну згоду подружжя при його укладенні, гарантія для дітей, щодо утримання їх батьками, обов'язок охорони сім'ї державою. Статтею 52 встановлюється рівність дітей у своїх правах, незалежно від походження, заборона експлуатації дитячої праці, насильство над дітьми, обов'язок держави виховувати дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, проаналізувавши норми Конституції України, можна дійти висновку, що перелік прав та свобод, які за умови воєнного та надзвичайного стану не можуть обмежуватись є вичерпним, усі інші за певних умов можуть бути обмежені під час війни. Також, необхідно зазначити, що загалом перелік абсолютних прав та свобод людини та громадянина відповідає для світового стандарту, зазначеного в різноманітних конвенціях, пактах та договорах,

оскільки всі найважливіші, природні права не можуть бути обмеженими за жодних умов. Однак на практиці часто можна зіткнутись з грубим порушенням вимог Конституції, коли в умовах воєнного стану, влада починає відступати від правових положень та діяти на власний розсуд. Тому важливо продовжувати дослідження в даній сфері, щоб Україна по-справжньому була правовою та демократичною країною.

Аналіз чинного законодавства нашої країни доводить той факт, що проблема обмеження прав та свобод людини у період воєнного стану є досить вузьковивченим питанням, проте, на сьогодні, постає гостра потреба вдосконалення як теоретичної, так і практичної бази дослідження. Для більш детального осмислення порушеної проблеми слід розглянути практику зарубіжних країн, які б могли стати поштовхом для вдосконалення чинного законодавства з питань захисту прав та свобод людини у період війни.

Порівняльний аналіз конституційних засад різних країн світу дозволяє виявити різні підходи до порядку визначення обсягу обмежень прав і свобод людини і громадянина в умовах особливих режимів. Науковці, а саме Мерник А.М., виділяють декілька переважаючих тенденцій [9]:

Перш за все, це закріплення в конституціях вичерпного переліку прав і свобод, які не можуть бути обмежені (припинені) в період воєнного стану. Прикладом такого підходу є конституційні норми таких країн як Республіки Македонія, Республіки Вірменія, Республіки Молдова, Республіки Білорусь [9].

Конституція Республіки Македонія в статті 54 закріплює положення про те, що свобода і права людини і громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, визначених Конституцією [10]. Саме у цій статті можна прослідкувати спільну рису з українським законодавством (п. 1 ст. 64 КУ). Проте дані обмеження прав та свобод людини і громадянина не можуть

призводити до дискримінації таких загальнолюдських ознак як, наприклад, статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, національного або соціального походження, майнового чи соціального статусу. Також, як і у більшості міжнародно-правових актах, загальновизнаним правилом є принцип заборони обмеження основоположних свобод і прав людини: права на життя, заборони тортур, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження і покарання, до правового визначення караних злочинів і вироків, а також до свободи особистих переконань, совісті, думки і релігійні переконання.

Конституція Республіки Вірменія в статті 44 встановлює, що деякі основні права та свободи людини та громадянина – крім тих, про які йдеться у статтях 15 (про захист сім'ї), 17-22 (про релігію, значення церкви для вірменського народу, символи Вірменії) та 42 (про свободу слова) Конституції – можуть бути тимчасово обмежені, як це передбачено законом (можна прослідкувати аналогію з п. 2 ст. 64 чинної Конституції України, де говориться про неможливість обмеження цінностей, зазначених у ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 під час воєнного стану, в межах обсягу міжнародних зобов'язань, прийнятих щодо відступу від зобов'язань у надзвичайних ситуаціях [11]).

Вірменія як і Україна є країною з демократичними засадами політичного режиму, про який йдеться у статтях 1 Конституції України та Конституції Вірменії. Однак, дивним є те, що в Конституції Вірменії нічого не вказано про заборону обмеження права на життя, людської гідності, тощо під час запровадження воєнного стану.

Конституція Республіки Молдова [12], а саме ст. 54 передбачає, що закони, що забороняють або обмежують права та основні свободи людини та громадянина, не можуть бути прийняті в Республіці Молдова. Забезпечення прав і свобод не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачені

законом, відповідають загальноновизнаним нормам міжнародного права та необхідні у сфері національної безпеки, територіальної цілісності, економічного добробуту держави, громадського порядку, з метою запобігання масовим заворушенням та злочинам, захисту права, свободи та гідності інших, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або підтримання авторитету та неупередженості судової влади. Зазначені положення не допускають обмеження прав, проголошених в статтях 20 (Вільний доступ до правосуддя), 21 (Презумпція невинуватості), 22 (Незворотність закону), 23 (Право кожної людини на знання своїх прав та обов'язків) та 24 (Право кожної людини на знання своїх прав та обов'язків) Конституції Молдови.

Другий підхід полягає у включенні до конституції вичерпного переліку прав і свобод, які можуть бути обмежені під час воєнного стану з метою захисту прав людини, демократичного устрою держави та громадської безпеки [10].

Конституція Грузії [13], а саме ч. 4 статті 71 передбачає, що у разі введення воєнного стану, Президент Грузії має право своїм указом обмежити права, в країні або її частині, передбачені у статтях 13 (захищається свобода людини), 14 (свобода пересування), 15 (право на недоторканність особистого та сімейного життя, особистого простору та комунікації), 17 (право на свободу думки, інформації, засобів масової інформації та Інтернету), 18 (право на справедливе адміністративне провадження, доступність публічної інформації, інформаційне самовизначення та відшкодування шкоди, заподіяної публічною владою), 19 (право власності), 21 (свобода зборів) та 26 (свобода зборів) Конституції Грузії. У період дії воєнного стану Президент Грузії має право своїм указом призупинити в країні або її частині дію пунктів 2-6 статті 13, пункту 2 статті 14, пункту 2 статті 15, пунктів 3, 5 та 6 статті 17, пункт 2 статті

18 та пункт 3 Статті 19 Конституції. Указ, передбачений цим пунктом, Президент Грузії негайно подає на затвердження Парламенту. Указ про обмеження дії закону набирає чинності негайно після набуття ним чинності, а Указ про зупинення дії закону - відразу після його затвердження Парламентом.

Конституція Латвійської Республіки, а саме стаття 116 [14] передбачає, що особисті права, встановлені статтями 96 (право на недоторканність приватного життя, житла та кореспонденції), 97 (право вільно переміщатися та обирати місце проживання), 100 (право на свободу слова), 102 (право об'єднуватися у товариства), 103 (свободу заздалегідь заявлених мирних зборів, а також пікетів), 106 (право вільно обирати рід занять та місце роботи) і 108 (право на колективний договір, а також право на страйк) Конституції Латвії можуть бути обмежені у випадках, передбачених законом, захист прав інших, демократичний уряд, безпека, процвітання та чеснота.

Аналіз конституційних принципів обмеження прав і свобод людини і громадянина у вищезгаданих країнах дозволяє провести такі паралелі:

- Усі 5 країн є країнами з демократичними засадами політичного режиму. Принципи обмеження прав та свобод людини та громадянина повинні здійснюватись на засадах, які передбачені міжнародними документами такими як: Загальна декларація прав людини [15], Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод [7], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [6] та ін. Проте така тенденція не спостерігається в Конституції Вірменії, де нічого не говориться про заборону обмеження основних людських цінностей, таких як: життя, здоров'я, людська гідність тощо.
- Проте, у текстах Конституцій Грузії, Молдови та Латвії теж прямо не окреслюється заборона на обмеження основних прав та свобод людини та громадянина, а саме головних людських цінностей: право на життя,

здоров'я, людську гідність тощо. Так, Конституції передбачають інтерпретаційний вигляд таких норм, проте лише Македонія доводить той факт, що вона є країною з демократичними засадами політичного режиму.

- На сьогодні дедалі гострішими стають суперечки у тому, чи можна під час війни зберегти всі демократичні засади, а ще більш важливим питанням є можливість дотримання всіх конституційних повноважень з питань захисту основних прав та свобод, які під час війни набувають особливого значення.

Висновки. Підсумовуючи дане дослідження стосовно обмеження прав та свобод людини у період введення воєнного стану, необхідно зазначити, що в законодавстві нашої країни, а саме в Конституції України, чітко передбачені права та свободи, які можуть бути обмежені в такий надважкий час для нашої держави.

Проаналізувавши нормативно-правову базу щодо порушеного питання, а саме: Конституцію України, Указ Президента України "Про введення воєнного стану в Україні", Закон України «Про правовий режим воєнного стану», можна дійти висновку, що підстави, порядок обмеження деяких прав та свобод людини на певний термін цілком відповідають міжнародним стандартам з питань захисту основоположних прав та свобод людини, таких як Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, Загальна декларація прав людини. Однак, на практиці, в умовах війни трапляються випадки, коли деякі представники влади висловлюють позиції щодо можливості обмеження певних основоположних прав та свобод людини та громадянина, що є грубим порушенням норм Конституції нашої країни.

Тому важливим є подальше вивчення даного питання з метою вдосконалення не лише теоретичної бази дослідження, але й підвищення

правової культури населення. Не викликає сумніву, що за результатами дії воєнного стану в Україні виникне необхідність в майбутньому внести зміни в діюче законодавство, з метою його вдосконалення. Необхідним є звернення до досвіду інших країн, оскільки тільки в такому випадку Україна зможе стати посправжньому правовою, демократичною та соціально-орієнтованою державою.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 26 листопада 2018 року №393/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>
5. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2019 року). Дніпро, 2019. С. 59-60.
6. Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 3 вересня 1953 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

8. Серватюк Л. В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні/ Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 32. С. 23-27.
9. Мерник А. М. Зарубіжний досвід конституційно-правових засад обмеження прав і свобод людини та громадянина органами публічної влади // Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 351-354.
10. The constitution of the republic of macedonia. 1991. URL: https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_articleconstitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nspх
11. The Constitution of Armenia (27 November 2005). 2005. URL: <https://www.president.am/en/constitution-2005/>
12. Конституція Республіки Молдова. 1994. URL: <http://www.presedinte.md/titulul2#2>
13. Конституція Грузії. Ведомства Парламента Грузії, 31-33, 24/08/1995. 1995.
14. Jarinovska K. Popular Initiatives as Means of Alternating the Core of the Republic of Latvia. *Juridica International*. 2013. Vol. 20. P. 152.
15. Загальна декларація прав людини // Міжнародні договори України. К., 1992.

16. Петровська І.І. Загальна характеристика законодавства про военний стан в Україні // The XV International Scientific and Practical Conference "Multidisciplinary academic notes. Science research and practice», April 19-22, 2022, Madrid, Spain. P. 278-281.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 30. S. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2015. № 28. St. 250.
4. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 lystopada 2018 roku №393/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>
5. Obushko V.V. Obmezhennia prav liudyny i hromadianyna v umovakh vvedennia voiennoho stanu v Ukraini // Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (15 bereznia 2019 roku). Dnipro, 2019. S. 59-60.
6. Mizhnarodnyi Pakt pro hromadianski ta politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod vid 3 veresnia 1953 roku. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Servatiuk L. V. Obmezhennia prav liudyny i hromadianyna v umovakh vvedennia voiennoho stanu v Ukraini/ Naukovi zapysky Mizhnarodnoho

- humanitarnoho universytetu : [zbirnyk]. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2020. Vyp. 32. S. 23-27.
9. Mernyk A. M. Zarubizhnyi dosvid konstytutsiino-pravovykh zasad obmezhennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna orhanamy publichnoi vlady // Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj svitlii pamiaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 2–6 bereznia 2021 roku). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2021. S. 351-354.
  10. The constitution of the republic of macedonia. 1991. URL: https://www.sobranie.mk/the-constitution-of-the-republic-of-macedonia-ns_articleconstitution-of-the-republic-of-north-macedonia.nsp
  11. The Constitution of Armenia (27 November 2005). 2005. URL: <https://www.president.am/en/constitution-2005/>
  12. Konstytutsiia Respublyky Moldova. 1994. URL: <http://www.presedinte.md/titulul2#2>
  13. Konstytutsiia Hruzyy. Vedomstva Parlamenta Hruzyy, 31-33, 24/08/1995. 1995.
  14. Jarinovska K. Popular Initiatives as Means of Alternating the Core of the Republic of Latvia. *Juridica International*. 2013. Vol. 20. P. 152.
  15. Zahalna deklaratsiia prav liudyny // Mizhnarodni dohovory Ukrainy. K., 1992.
  16. Petrovska I.I. Zahalna kharakterystyka zakonodavstva pro voiennyi stan v Ukraini // The XV International Scientific and Practical Conference "Multidisciplinary academic notes. Science research and practice», April 19-22, 2022, Madrid, Spain. P. 278-281.